

NOI RUMÚNSKI CUVINTĂM

Istroromânii, urmași ai „populației autohtone cu grai romanic pe care slavii au găsit-o la venirea lor în nord-vestul Peninsulei Balcanice”, sînt „un val”¹ aruncat de istorie la poalele lui Monte Maggiore (Muntele Mare, croată Uèkra Gora) din provincia croată Istria, pe țărmul Mării Adriatice. Dacă înainte vreme își spuneau *rumeri*², azi își spun, în croată, *rumani*, fapt care atestă conștiința identității lor.

După ce în secolul XVII istoricul venețian Ireneo della Croce scria despre istroromâni, Antonio Covaz a publicat în primul număr al revistei „Istria”, în 1846, articolul *Dei Rimgliani o Vlahi d’Istria*, care l-a interesat atît de mult pe Ion Maiorescu încît, în 1857, a făcut o serie de anchete în zonă. Rezultatele au fost publicate de fiul său, Titu Maiorescu, în revista „Convorbiri literare”, pentru ca, în 1874, lucrarea să fie editată în volum, cu titlul *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*.

Dialectul românesc cu cel mai mic număr de vorbitori este idiomul vorbit de istroromâni, care azi se mai găsesc doar în Istria și se împart în grupul de nord (un singur sat, *Jeian*, croată *Zejane*, italiană *Seiane*, în regiunea Ciciaria, într-o vale mărginită de Munții *Popilor* și *Jviavița*) și cel de sud (numit și al românilor din *Valdarsa/ Valea Arsei/* croată – *Raša*, în care istroromâna se mai vorbește în 7 sate³, după date mai noi în 5 sate și 5 cătune⁴), despărțiți de Monte Maggiore, 1.369 m. Se pare că în Istria se vorbea istroromâna pe un areal mult mai larg, dovadă, arată autorii, și o serie de toponime: *Vlahova*, *Vlașca*, *Vlahi*, *Vlahovo*, *Catun*, *Guran*⁵ etc. Numărul lor, deși dificil de stabilit, este în descreștere continuă. Astfel, Sextil Pușcariu scria despre 3.000, în anii 60, după Kovađec, mai erau între 1.200-1.500, la care se mai puteau adăuga cei din Trieste, Rijeka sau alte orașe, precum și cei plecați din țară. Matilda Caragiu Marioțeanu⁶, citînd o serie de autori, arăta că aceștia apreciază că azi ar mai fi între 1250 (probabil cea mai veridică) și 6000 de istroromâni. Petru Neiescu⁷ discută de 1.250 de istroromâni, scriind că datele cele mai recente furnizate de cercetători ar da o cifră de 5-800 de persoane rămase în satele istroromâne.

Învăță în limba croată.

Pentru a trezi în ei sentimentul apartenenței la o națiune, s-au tipărit cărți în limba lor. Richard Sârbu și Vasile Frățilă (*Dialectul istroromân*, Editura

Amarcord, Timișoara, 1998) citează, de exemplu, *Calindaru lui Rumeri din Istria*, tipărit de Andrei Glavina și C. Diculescu. De altfel, istroromânii își spun între ei după numele satului în care locuiesc – cei din *Jeian* își spun *jeiânți/ cei din Jeian*, susținînd că graiul vorbit de ei este *jeiânski*.

Sextil Pușcariu⁸ scria că numele lor este *vlâh*, plural *vlâț* (la nord), *vlâs* (la sud). Sub acest nume sînt cunoscuți românii în documentele sîrbo-croate – în limba slavilor acesta însemna *roman* dar și, mai ales, *român*, termen corespunzînd lui *olacus* (maghiară *oláh*) din documentele angevine. În paralel cu *vlahus/ vlah*, în cancelariile dalmatine, la Ragusa în special, după anul 1367 apare și termenul *mavrovalahus* (morovlah, morlac – *vlah negru*), care a circulat mai ales în secolele XIV-XV în cancelariile venețiene – denumire dată de italieni, dar și de bizantini la începutul evului mediu, croații numindu-i *vlahi* (limba vorbită de ei *vlaški*) sau *èiribirici*. Asupra acestei denumiri, arată autorii, există variantele etimologice: a) pornind de la o particularitate a fonetismului istroromânilor (*cire*: cine, *bire*: bine)⁹; b) din turcă, *ceri beri* – apărător de hotare, coroborat cu faptul că „vlahii voinici”, organizați în „cătune” apărau cu tărie hotarele Serbiei, confruntîndu-se cu turcii adesea, drept pentru care primiseră din partea regilor sîrbi privilegii: „dreptul vlah”. Istroromânii mai sînt cunoscuți și după etnonimul *cici*, probabil, spun autorii, din croatul *cica*: unchi, termen folosit pentru a desemna un personaj de rang, cneaz, jude; o altă explicație discutată poate porni de la faptul că ei ar fi lucrat pe feuda unui boier local de origine vlahă, *Pascalus Chichio*, de unde, prin extensie, regiunea populată de aceștia e cunoscută și azi cu toponimul *Ciciaria*.

Toate datele duc spre aceea că istroromânii nu sînt originari din Istria, dar originea lor este încă controversată, existînd mai multe teorii, dintre care: 1) Ovid Densusianu¹⁰ (și Iosif Petrovici, Al. Rosetti) – istroromânii vorbesc un *grai dacoromân* adus în Istria de coloniștii din Banat; desprinderea a avut loc în secolul X, dar au fost mai multe „straturi” după acesta; 2) Sextil Pușcariu (originea sud-dunăreană a istroromânilor fusese susținută și de Fr. Miklosich, C. Jiređek, G. Weigand): este vorba de „un val” care ține de „românii apuseni”, care se găseau în N-V Peninsulei Balcanice, „împinși”, în timp, din Serbia către Bosnia, Herțegovina, către coasta Dalmației prin secolul XIII,

ajungând în secolul XIV în Istria și pe insula Veglia (cr. Krk), ce a mai rămas după slavizarea lor fiind istroromâni.

Petru Neiescu¹¹ e de părere că dialectul istroromân relevă că au migrat dintr-o zonă învecinată/apropiată de sud-vestul celei locuite de daco-români, argumentul fiind evoluțiile paralele/inovațiile comune numai daco-românei și istroromânei, care nu pot fi regăsite și în aromână sau meglenoromână.

Despre venirea strămoșilor istroromânilor în Istria sînt diverse documente, teorii, ipoteze. Probabil presiunea turcilor, dar și politica de colonizare a Veneției (de care ținea Istria, secătuită de ciumă în secolul XV) – în 1539 Veneția a ajutat la transportul a 2000 de familii de *morlaci*, vorbindu-se de 130 de sate întemeiate de noii veniți, dar nu toți erau români.

Lexicul istroromânilor, deși este marcat de destule împrumuturi din croată, slovenă chiar italiană, și-a păstrat caracterul românesc, A. Kovacec apreciind¹² că „partea de bază a vocabularului... (ca și partea covârșitoare a materialului gramatical) este de origine latină¹³. În istroromână se mai regăsesc cuvinte din latină care în celelalte dialecte nu mai există, de exemplu: âsir – măgar, muțât – frumos, căibe – colivie etc.

Cei doi autori prezintă în lucrare, în afară de problemele legate de lexicul istroromânilor, aspecte despre fonetica, morfologia și sintaxa istroromânilor, și un bogat și interesant material alcătuit din texte înregistrate la Jeian în 1982, 1992, 1994, 1995, 1996, un glosar istroromân și o listă a informatorilor.

R. Sârbu și V. Frățilă, remarcînd supraviețuirea „insulei lingvistice” istroromâne într-un mediu aloglot, consideră că nu se poate spune despre dialectul istro-

român că ar fi într-un proces de dezagregare rapidă, și că se va folosi ca idiom local, stingîndu-se odată cu ultimii vorbitori, dar ar avea și șansa să se mențină ca instrument de comunicare dacă România, în acord cu Croația, va ajuta printr-o politică (și culturală) la păstrarea/conservarea acestei etnii.

Citind titlul primului text din acest volum, *Noi rumûnski cuvintâm*, mă încearcă un sentiment straniu, de frîngere, ca și cum aș lectura o scrisoare a unei rude plecată de mult, despre care nu mai știam mare lucru, dar care, descopăr cu oarecare stupeoare (oare de ce?) că a rămas cu o fărîmă de inimă alipită de a noastră. Sînt numai cuvinte. Dar oare cum putem vorbi despre ceva atît de profund ca limba neamului nostru? Cum altfel putem explica altora, care încă nu au găsit răgazul să reflecteze la istroromâni, aromâni, meglenoromâni, firșeroți ș.a.m.d. că ar putea să-i privească și ca pe stră-strănepoții celor care, poate, au mîncat la o masă cu vreunul din strămoșii noștri, care au luptat și au murit alături, din trupul lor crescînd același trunchi de măr din vreo livadă născută din inimile oștilor lui Ștefan Mușat, Mihai sau Mircea sau...

Trăim timpuri care reclamă tot felul de schimbări. G. Balandier scria¹⁴: „Atunci cînd este vorba despre societățile «tradiționale» impresia de continuitate este foarte accentuată... Tradiția nu este incompatibilă în mod radical cu schimbarea, nu mai mult decît este modernitatea cu o anume continuitate”.

Cum am spus, sînt numai cuvinte, dar, dacă găsesc drumul către inima fiecăruia dintre noi, pot fi și altceva.

Note:

1. Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926. în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici, și A. Byahin.

2. Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Veneția, 1698, p. 334 – cf. R. Sârbu, V. Frățilă. Lui Ireneo della Croce i se datorează primele probe de grai istroromân, deși se consideră că cel care i-a descoperit pe istroromâni este Antonio Covaz, primarul orașului Pisino.

3. După Sextil Pușcariu, *op. cit.* p. 38-40: *Letai, Gradigne, Șușnievița, Noselo, Sucodru, Brdo și Grobnic*.

4. Mai recent, August Kovacec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 23, și *Tratat de dialectologie românească*, p. 550: satele: Șușnievițe (croată Šušnievica), Nóselo sau Nósolo (croată Nova Vas), Sucodru (croată Jesenovik), Letai (cr. Letaj) și Bîrdo (cr. Brdo), cu cătunele: Costîrșean (cr. Kostîrșeane), Dolinșeine, Zancovți, Perâsi, Brig.

5. Sextil Pușcariu, *op. cit.*, II, p. 33-34, cf. R. Sârbu și V. Frățilă.

6. *Compendiu de dialectologie română nord și sud-dunăreană*, București, 1975, p. 190.

7. *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, București, 1997, p. 9.

8. *Op. cit.*, p. 4.

9. E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu ocazia unor anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 196, cf. R. Sârbu, V. Frățilă.

10. *Istoria limbii române*, vol. I, *Originile*, București, 1961, p. 218-232

11. *Op. cit.*

12. *Tratat de dialectologie*, p. 581.

13. În dialectele aromân, meglenoromân și istroromân – deși terminologia bisericească este, în mare, de origine slavă/greacă, dat fiind că nu au avut organizare bisericească proprie decît arareori/pentru scurt timp – sînt mulți termeni bisericești de sorginte latină asemănători/identici cu cei din dacoromână.

14. *Sens et puissance. Les dynamiques sociales*, PUF, Paris, 1971, p. 107.